

چالش‌ها و راهبردهای تربیت دینی در پسران نوجوان

ژیلا بهرام‌زاده

(عضو هیأت علمی دانشگاه فرهنگیان اردبیل، رشته الهیات معارف اسلامی علوم قرآن و حدیث)

چکیده

تربیت دینی از بهترین ابعاد تربیت است که سایر جنبه‌های تربیت را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ هدف پژوهش حاضر، بررسی چالش‌ها و راهبردهای تربیت دینی در نوجوانان پسر است. برای این منظور با روش تحلیل محتوا به بررسی مطالعات پیشین در زمینه تربیت دینی پرداخته شد. بر اساس این تحلیل، بررسی چهار سطح، ضروری به نظر می‌رسد که عبارت‌اند از سطوح شخصی، خانوادگی، مدرسه و جامعه. در سطح شخصی مفاهیم تفاوت‌های فردی، اختلالات روان‌شناختی و نیازها قابل تبیین است؛ در سطح خانواده: هماهنگی والدین، توجه به سن و رعایت عفاف؛ در سطح مدرسه: سیستم پاداش و تنبیه، سیستم یاددهی - یادگیری و ویژگی‌های مربیان؛ و در سطح جامعه: فرهنگ حاکم، برنامه‌ریزی درسی مناسب و محتوای کارشناسانه، قابل تبیین است. در نهایت، این نتیجه حاصل گردید که از یافته‌های این پژوهش می‌توان در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌های تربیت دینی، استفاده نمود.

کلیدواژه‌ها: تربیت، تربیت دینی، نوجوانان، نوجوانان پسر.

مقدمه

نوجوانی^۱ یکی از دوره‌های مهم زندگی است. دوره‌ای انتقالی که در آن فرد از امنیت کودکی به سوی مسئولیت‌پذیری و امتیازات بزرگسالی حرکت می‌کند (کراوچر و همکاران، ۲۰۰۹). از دیدگاه تحولی^۲، دوره نوجوانی به عنوان پلی بین دنیای کودکی و بزرگسالی، مسیری در طوفان و فشار (هال^۳؛ ۱۹۰۴)، دوره دستیابی به تفکر انتزاعی^۴ (پیاژه^۵؛ ۱۹۷۲) و تجربه هویت-جویی^۶ (مارسیا^۷؛ ۱۹۸۰؛ اریکسون^۸؛ ۱۹۵۹)، قلمداد می‌شود (تقوی، ۱۳۹۳). بر اساس تعریف سازمان بهداشت جهانی، دوره نوجوانی به گروه ۱۰ تا ۱۹ ساله اطلاق می‌شود. نوجوانان یکی از ستون‌های اصلی هر جامعه و در عین حال، یک گروه آسیب-پذیر، محسوب می‌شوند (سفر دوست و همکاران، ۱۴۰۰) و این در حالی است که این افراد در گذشته، افرادی سالم در نظر گرفته می‌شدند؛ اما در حال حاضر، در دنیا بیشترین خطر، متوجه این گروه جمعیتی است (مکداد و همکاران، ۲۰۱۳). از علل عمده این خطر، تغییر سبک زندگی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید است. از طرفی، عوامل دیگری نظیر افزایش سن ازدواج، کاهش سن بلوغ، گذار اپیدمیولوژیک بیماری‌ها، توسعه فناوری، دسترسی به رسانه‌های جهانی و تغییر در ارزش‌های فرهنگی و معنوی نیز نوجوانان را در شرایطی قرار داده که تهدیدکننده سلامت آنان است (بالکچینی و همکاران، ۲۰۱۳).

دوره نوجوانی ماهیتاً دوره‌ای پر استرس و فشارزاست. این دوره بسیار حساس، نقش بسیار مهمی در شکل‌گیری شخصیت در آینده فرد دارد (لیلوکس و همکاران، ۲۰۱۷). مشکلات رفتاری نوجوانان، هزینه‌های زیادی برای جامعه به همراه دارد و ارتقاء راهبردهایی برای پیشگیری از این رفتارها می‌تواند مفید واقع گردد (خدابخش کولایی و همکاران، ۱۳۹۸). در بسیاری از نقاط جهان، طیف وسیعی از ابعاد مرتبط با سلامت در نوجوانان به دست فراموشی سپرده شده است. برنامه‌ریزی در حیطه سلامت نوجوان برای دستیابی به حد پذیرفتنی سلامت و پیشگیری از اتلاف سرمایه باید بر پایه توجه به تمامی ابعاد سلامت و نیازسنجی‌های لازم، صورت گیرد (تیسای و همکاران، ۲۰۱۵). به باور برخی از صاحب‌نظران، در دوره نوجوانی قدرت یادگیری به حد اعلا خود رسیده؛ کنجکاوای آن‌ها جهت معینی می‌یابد و مسائل جدید زندگی، ذهن فرد را به خود مشغول می‌سازد. این دوره یکی از مهم‌ترین دوره‌های تحولی است که دربردارنده بزرگ‌ترین فرصت‌ها برای شکوفایی توانمندی‌ها و رشد همه-جانبه است (سیدان و رحمانی، ۱۳۹۷) لذا این دوره به لحاظ زیستی^۹، روانی^{۱۰}، اجتماعی^{۱۱} و فلسفی^{۱۲} و معنوی^{۱۳}، دوره مهمی محسوب می‌گردد (اونل و لولیان، ۲۰۱۵) و این در حالی است که معنویت برای نوجوانان به دست فراموشی سپرده شده است که همچون سایر جنبه‌های وجود آدمی، نیازمند پرورش و تربیت است که این مهم جز به برکت تربیت دینی^{۱۴}، امیسر نمی‌گردد.

تربیت از ماده ربو به معنای پروردن، نشو و نما و زیاد کردن است. به معنای سوق دادن یک چیز به سوی کمال و رفع نقایص آن است. در معنای لغوی تربیت به معنای کوشش در جهت دگرگونی مطلوب در مرتبی و به کمال رساندن تدریجی و مداوم قوای انسانی اوست. تربیت یعنی به فعلیت رساندن و شکوفا نمودن استعدادهایی که بالقوه در موجود وجود دارد و بی‌شک، این استعدادها در جنبه‌های گوناگونی وجود دارد (هادیان رسانی، ۱۳۹۶).

1 - adolescent

2 - developmental

3 - Hall

4 - abstract thinking

5 - Piaget

6 - searching for identity

7 - Marcia

8 - Erikson

9 - biological

1 - psychological 0

1 - social 1

1 - philosophical 2

1 - spiritual 3

1 - religious education 4

دغدغه درونی و دل‌مشغولی اندیشمندان دینی این است که نسل جدید جامعه را به برکت تربیت دینی، نسلی مؤمن به ارزش‌ها و مقید به احکام الهی بار آورند. چراکه اگر افراد جامعه، زندگی خویش را بر مبنای دین و مدار خداوندی، معنا کنند؛ سلامت جامعه در ابعاد گوناگون سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و تمام ابعاد، تضمین می‌گردد. تربیت دینی، جنبه‌ای از تعلیم و تربیت ناظر بر پرورش ابعاد شناختی، عاطفی و عمل‌متربی به لحاظ احترام او به دین، تلقی شده است. به لحاظ کاربردی، تربیت دینی شامل رشد و تقویت عقاید دینی، حالات و عواطف مذهبی و تحقق به آداب و مناسک دینی برای رشد شخصیت متدین در نظر گرفته می‌شود. از این رو تربیت دینی به طور مستقیم از دین نشأت گرفته و پیوند ناگسستنی با دین دارد و قلمرو آن به وسعت تمام شئون زندگی انسان است (شرفی و شرفی، ۱۳۹۲). به بیانی دیگر، تربیت دینی به منزله یکی از مهم‌ترین انواع و حتی بهترین جنبه تربیت است که در برگزیده ابعاد دیگر تربیت نیز می‌باشد. تربیت دینی، شکوفا ساختن و به فعلیت رساندن جمیع استعدادها در جنبه‌های گوناگون شخصیتی (ابعاد جسمانی، عاطفی، عقلانی، اجتماعی و ...) است. این شکوفاسازی با قوانین و موازین الهی میسر است. تعلیم و تربیت دینی به معنای آموزش عقاید، آداب، اخلاق و احکام دینی باید منجر به تربیت اخلاقی و فراهم نمودن فرصت‌های کسب تجربه دینی گردد. نوجوانی که در فضای دینی تربیت می‌شود، انسانی امیدوار باری- آید و دچار یأس و ناامیدی نمی‌شود (رجبی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸). حاصل تربیت دینی، تقویت چهار بعد است: الف) رفتارهایی که در رابطه انسان با خودش مطرح می‌شود؛ ب) رفتارهای مربوط به ارتباط انسان با خدا؛ ج) رفتارهای انسان با سایر هم‌نوعانش در سطح جامعه و د) ارتباط انسان با محیط زیست و منابع طبیعی. از این رو، ضرورت تربیت دینی، به ویژه در نسل جوان، قابل اثبات است؛ بررسی منابع و مقالات گوناگون، بیانگر این است که تعلیم و تربیت دینی از وضعیت چندان مطلوبی برخوردار نیست؛ در بسیاری از مواقع، نتیجه عکس می‌دهد و با آسیب جدی روبه‌روست (شرفی و شرفی، ۱۳۹۲) و البته که در این راستا، مطالعاتی نیز انجام گرفته است.

عوض‌زاده و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود به شناسایی آسیب‌های تربیت دینی به منظور ارائه الگوی دین‌پذیری مشتاقانه در دانش‌آموزان پرداختند و آن را در قالب شش شاخص اصلی برشمردند: ویژگی‌های شخصی و عاطفی، ویژگی‌های فرهنگی، فقدان برنامه‌ریزی، خانواده و دوستان، بی‌توجهی به ویژگی دین‌گریزی، ویژگی‌های اقتصادی. هادیان رسانی (۱۳۹۶) در مطالعه خود به بررسی آسیب‌شناسی عوامل مؤثر در تربیت دینی دختران پرداخت. بی‌توجهی به شرایط سنی فرزندان، عدم هماهنگی والدین در امور تربیتی فرزندان به طور عام و تربیت دینی به طور ویژه، معاشرت و رسانه‌ها که توجه کمی به مسأله حیا و عفاف نموده است؛ سلحشوری و خنکدار طارسی (۱۳۹۳) در پژوهش خود به بررسی چالش‌ها و افق‌های تربیت دینی در نظریه پیچیدگی پرداختند. طبق این پژوهش، چالش‌ها عبارت‌اند از: گرفتار شدن در شک‌گرایی مبهم، بی‌مسئولیتی، نفی سلسله‌مراتب، نسبی‌گرایی اخلاقی، عدم قطعیت و شکستن حد و مرزها. افق‌ها نیز عبارت‌اند از: اعتقاد به یک نیروی ماوراء ماده، کل‌گرایی، جایگاه اراده و اختیار انسان، هدفمندی هستی، وحدت در عین کثرت، بعد باطنی و پنهان و رابطه علی متقابل؛ کشاورز (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای به بررسی شاخص‌ها و آسیب‌های تربیت دینی پرداخت. گروه نمونه ایشان، دانش‌آموزان در نظام آموزش و پرورش رسمی مشغول به تحصیل در مدارس بودند. روش ایشان فراتحلیل و بررسی اسناد در تحقیقات انجام شده در باب تربیت دینی بود و در نهایت به روش استنباطی- استنتاجی راهکارهایی در جهت نزدیک شدن به تربیت دینی مطلوب در مدارس، طی مقاطع مختلف، ارائه نمودند؛ داوودی (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان "نقد دلایل مخالفان ضرورت تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش رسمی" انجام داد. به اشاره ایشان، بی‌معنایی، غیرعقلانی و تلقینی بودن آموزه‌های دینی در تربیت دینی از مهم‌ترین دلایل مخالفان در ضرورت تربیت دینی است که ایشان در مقاله خود، مطلوبیت تربیت دینی را اثبات نمودند. رضایی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود به طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی تربیت دینی در دوره ابتدایی پرداختند؛ میرشاه جعفری و کاویانی (۱۳۹۵) در مطالعه خود به مدل‌یابی گرایش دانش‌جویان علوم پزشکی اصفهان به تربیت دینی بر اساس نظریه آیزن و فیش باین پرداختند و نتایج را این‌گونه بیان نمودند: مؤلفه تربیت دینی بر رفتار دینی تأثیر دارد؛ میزان همبستگی بین گرایش با هنجارهای ذهنی، معنادار است؛ عامل آموزش با بار عاملی ۰/۷۷ بیشترین تأثیر را بر تربیت دینی دارد و مؤلفه‌های دوستان و خانواده و رسانه به ترتیب در اولویت‌های بعدی اهمیت در تربیت دینی، قرار دارد.

چنانکه مشهود است و بنا بر پژوهش‌های صورت گرفته در داخل ایران، پژوهشی در باب تربیت دینی در پسران نوجوان، یافت نشد و این در حالی است که در امر نیازسنجی، توجه به تفاوت‌های جنسیتی نوجوانان دختر و پسر، بسیار حائز اهمیت است. بنابر این، بررسی‌ها و پژوهش‌هایی که با در نظر گرفتن تفاوت‌های جنسیتی باشد؛ قطعاً دارای کارایی بیشتری نیز خواهد بود (کاجستن و همکاران، ۲۰۱۴؛ سفردوست و همکاران، ۱۴۰۰). موضوع مهم دیگر اینکه در پژوهش‌های صورت گرفته کم‌تر به موضوع تربیت دینی از جنبه کاربردی پرداخته شده و بیشتر در قالب تئوری، قرار دارد. از این رو و بنا بر بیانات صورت گرفته: هدف پژوهش حاضر که به صورت کیفی انجام گرفته، بررسی و تبیین چالش‌های تربیت دینی بود و در صدد پاسخ‌گویی به این پرسش است که با توجه به چالش‌های موجود، راهکارهای مؤثر در تربیت دینی پسران در سنین نوجوانی چیست؟

روش اجرای پژوهش

پژوهش حاضر، از حیث روش، جزء پژوهش‌های کیفی و بر اساس اهداف آن، کاربردی محسوب می‌گردد. در این خصوص، مقالات و منابع مربوط به موضوع (تربیت دینی نوجوانان) مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت.

برای این منظور، سایت‌های داخلی و خارجی نظیر گنج، SID و science Direct مورد بررسی قرار گرفت و کلیدواژگان تربیت دینی و نوجوانان پسر و ترکیب واژگان (در مقالات فارسی) و تربیت و نوجوانان پسر (در مقالات لاتین)، سرچ گردید (بدلیل فرهنگ اسلامی ایران) و البته در این راستا، گوگل اسکالر نیز استفاده گردید. بدین ترتیب، در مجموع، ۱۱۲ مقاله مرتبط با موضوع (مقالات ایرانی از سال ۱۳۸۵ به بعد و مقالات لاتین از سال ۲۰۰۵)، مورد بررسی اولیه قرار گرفت و با مطالعه چکیده، ۴۷ مقاله که ارتباط چندانی با هدف پژوهش نداشت، از بررسی کنار گذاشته شد؛ بعد از مطالعه مقالات باقی‌مانده ۳۴ مقاله دیگر به دلیل تکراری بودن یا ارتباط کم، کنار گذاشته شد و در نهایت، به تحلیل محتوای ۳۱ مقاله پرداخته شد.

یافته‌های پژوهش

مقالات مرتبط با کلیدواژگان پژوهش حاضر، مورد تحلیل محتوا قرار گرفت و از این تحلیل چهار زمینه اصلی و غیر قابل انکار در تربیت دینی استخراج گردید و تلاش شد با اتکا به منابع گوناگون، ضمن استخراج چالش‌های تربیت دینی، راهکارهای متناسب نیز ارائه گردد. زمینه‌های استخراج شده که در تربیت دینی پسران در گروه سنی نوجوان، استخراج گردید عبارت‌اند از: شخصی، خانوادگی، مدرسه و در نهایت، جامعه (سطح کلان).

جدول شماره ۱: زمینه تربیت دینی در سطح شخصی

چالش‌ها	راهبردها
عدم توجه به تفاوت‌های فردی	داشتن انتظارات مطابق با شرایط نوجوان
عدم توجه به سلامت روان	شناخت اختلالات روانی شایع نوجوانی
توجه ناکافی به نیازهای نوجوانان پسر	نیازسنجی و انطباق مطالب با نیازها

جدول شماره ۲: زمینه تربیت دینی در سطح خانواده

چالش‌ها	راهبردها
عدم هماهنگی والدین	برگزاری کارگاه‌های مناسب جهت آموزش والدین
غفلت از عفاف و حیا	استفاده از رسانه‌های مناسب و توجه به رفتار اعضا در خانواده
معاشرت با افراد غیر هم‌کفو با خانواده	توجه به رفت و آمدهای خانوادگی
عدم توجه به مراحل رشدی فرزندان	برخورد با نوجوان به عنوان وزیر یا مشاور در خانواده

جدول شماره ۳: زمینه تربیت دینی در سطح مدرسه

چالش‌ها	راهبردها
سیستم تنبیه یا پاداش بیرونی	توجه به رشد اخلاقی در نوجوانان
عدم توجه کافی به صلاحیت مربیان تربیت دینی	استخدام معلمان متخصص دین، خوش خلق و صبور
سیستم یاددهی- یادگیری ناکارآمد	فراهم نمودن شرایط آموزش مشتاقانه و به کارگیری علم روانشناسی دین

جدول شماره ۴: زمینه تربیت دینی در سطح کلان

چالش‌ها	راهبردها
عدم توجه به پیشرفت تکنولوژی و جهانی شدن	تربیت شهروند جهانی دینی
کمبود کارشناسان متخصص در تدوین کتب و برنامه‌ریزی درسی	تربیت و استخدام نیروهای متخصص
توجه زیاد به عقلانیت	عنایت به قلب به عنوان مخاطب تربیت دینی

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، بررسی چالش‌ها و راهبردهای تربیت دینی در نوجوانان پسر است. چنانکه ذکر گردید: دین راه هدایت انسان به سوی سعادت و رستگاری است. و این در حالی است که بسیاری از سیاست‌های به کار رفته در تربیت دینی، نتایج چندان مطلوبی نگرفتند و در برخی حیطه‌ها، نتیجه عکس، عاید گردید (داوودی، ۱۳۹۸) که در این راستا، بنا بر جست‌وجوهای انجام شده، تربیت دینی در پسران نوجوان، کم‌تر مورد عنایت قرار گرفته است. طبق تحلیل محتوای متون تخصصی، چهار زمینه در تربیت دینی، قابل بررسی است که به تفکیک، مورد بحث قرار گرفت. این سطوح عبارت‌اند از: سطوح شخصی، خانواده، مدرسه و سطح کلان.

۱) سطح شخصی

- توجه به تفاوت‌های فردی

همه انسان‌ها با فطرت الهی متولد می‌شوند؛ این یعنی همه افراد دارای تجهیزات دینی و اخلاقی‌اند؛ ولی ذخایر آنان به صورت بالقوه در آنان، متفاوت است و به مرور زمان از طریق کوشش مربی و خود فرد از قوه به فعل درمی‌آید (کشاوری، ۱۳۸۷). تربیت باید تابع و پیرو سرشت و فطرت فرد باشد. و نیز می‌توان اذعان نمود: ترس و ارباب و تهدید نمی‌تواند عامل مؤثری در تربیت در انسان باشد. باید با توجه به عناصری باشد که مورد نیاز مرتبی است که در این زمینه باید تفاوت‌های فردی را در نظر گرفت؛ حتی معیار سنجش اعمال در نزد خداوند یکتا میزان امکانات و استعدادهای فرد و میزان تلاشی است که فرد در بهره‌گیری از این امکانات و استعدادها به عمل می‌آورد (هادیان رسانی، ۱۳۹۶).

- توجه به اختلالات روانی شایع نوجوانی

یکی از مسائلی که غالباً در تربیت دینی نوجوانان مورد غفلت قرار می‌گیرد؛ توجه به سلامت روان است. افسردگی و اضطراب از شایع‌ترین اختلالات دوره نوجوانی است که انگیزه آموختن به طور کلی و تلاش برای کسب آموزه‌های دینی را دچار اختلال می‌نماید (رجبی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸).

- احساس نیاز

تربیت دینی برای این گروه باید به گونه‌ای باشد که خودشان برای آموختن تلاش نمایند که مقدمه آن ایجاد احساس نیاز است. یکی از روش‌هایی که می‌توان بدین منظور، مورد استفاده قرار گیرد؛ پررنگ نمودن نقش هیجان‌ات در آموزه‌های دینی است (رجبی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸).

۲) خانواده**- هماهنگی والدین**

اولین و مهم‌ترین عامل مؤثر در تربیت فرزندان، خانواده است. شناخت صحیح احکام الهی، عنصری مهم در تربیت دینی فرزندان محسوب می‌شود که از همان زمان کودکی باید مورد توجه قرار گیرد. در تربیت دینی باید آموزش تدریجی، تمرین و تکرار اذکار و اوراد را مد نظر قرار داد و چه بهتر که این امر از همان زمان کودکی و از طریق خانواده شروع شود تا در فرد نهادینه شود و این مهم جز با هماهنگی والدین، میسر نمی‌گردد (هادیان رسانی، ۱۳۹۶).

نکته بسیار مهم در تربیت نوجوانان به طور عام و تربیت دینی، لزوم پررنگ بودن نقش پدر در خانواده است که متأسفانه در بسیاری از خانواده‌ها، پدر در حاشیه قرار دارد؛ وینیکات اشاره نمود: نقش پدر در دوره نوجوانی، فراهم نمودن محیطی غنی، بدون قصاص و انتقام و کینه‌جویی است. در این دوران، پدر به عنوان فراهم نمودن الگویی برای همسان‌سازی (به ویژه در نوجوانان پسر)، مطرح است (پاکدامن و همکاران، ۱۳۹۰).

- رعایت عفاف و معاشرت با افراد هم‌کفو با خانواده

متأسفانه رعایت عفاف، حجاب مناسب و حریم‌های روابط زناشویی از حدود و مرزهای خود گذر کرده است و البته که در این راستا، رسانه‌هایی هم‌چون ماهواره و شبکه‌های گوناگون پیام‌رسان، بی‌تأثیر نیست؛ گرچه این یک امر کلان است و نیازمند سیاست‌گذاری‌های هوشمندانه است؛ اما داشتن خانواده‌ای که موازین را رعایت می‌کنند سنگ بنای بسیار مهم در تربیت فرزندان مبادی اخلاق است و نکته بسیار مهم اینکه این امر، فقط مربوط به دختران نیست و پسران نیز از این امر، مبرا نیستند.

- توجه به سن

باید در نظر گرفت مرتبی ما در این سنین نوجوانان هستند و لذا استدلال از طریق اصول منطقی بسیار حائز اهمیت است؛ لذا تنها اشاره به سنت، کفایت نمی‌کند و حتی اگر انجام آداب و مناسک، اتفاق هم بیفتد؛ تنها از روی عادت یا رفع تکلیف است. در این راستا باید اشاره نمود: قرآن کریم، مهم‌ترین ویژگی رسول خدا (ص) را آگاه‌کننده بودن ایشان، ذکر نمودند. به گفته رسول خدا (ص) در این دوره که هفت سال سوم رشد فرزند است؛ فرزند به مثابه وزیر است؛ لذا تکریم شخصیت او در خانواده باید همانند وزیر باشد (هادیان رسانی، ۱۳۹۶).

۳) مدرسه**- سیستم تنبیه و پاداش**

تحسین نوجوانان و تأیید آنان در موقعیت‌های مناسب امری مهم است. باید توجه نمود که الفاظی که برای این گروه از نوجوانان به کار می‌رود، مناسب سنشان و هویت در حال رشدشان باشد. پاداش‌ها قرآن نیز بیشتر، متوجه ایمان و عمل صالح است؛ زیرا که در این صورت است که رشد انسان به سمت آزادی معنوی، رخ می‌دهد (هادیان رسانی، ۱۳۹۶). نوجوانان به طور اعم و پسران در سنین نوجوانی مراحل رشد اخلاقی فراتری را طی می‌کنند و کار نیک برای دریافت پاداش نیک، چندان برایشان مثر ثمر نخواهد بود. بنابراین، شایسته است ضمن بیان پیامدهای کارها برای مرتبی، دلایل درستی یا نادرستی یک کار برای مرتبی، قید گردد (کشاورز، ۱۳۸۷).

- ویژگی‌های لازم برای مربیان

زبان مربی باید با نرمش و لطافت همراه گردد تا بر قلب مرتبی تأثیر گذارد (هادیان رسانی، ۱۳۹۶). معلمان دینی و قرآن باید خوش‌خلق‌ترین و خوش‌خوترین معلمان به ویژه در این گروه سنی باشند (رجبی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸). یکی دیگر از ویژگی‌های مهمی که مربیان باید داشته باشند؛ صبر است؛ در این راستا، قرآن کریم ۷۰ مرتبه از صبر و فضیلت آن برای مؤمنان، اشاره نموده است. از آنجا که انسان، همواره در معرض افراط و تفریط قرار دارد؛ شاخص اعتدال از اهمیت وافر برخوردار است.

1 - Winnicott

بر این اساس باید توجه نمود که مریبان باید در امر تربیت دینی، میانه‌روی را به عنوان اصول در نظر گیرند؛ زیرا سختگیری موجب کسالت و روی‌گردانی متریبی از دین می‌گردد و از طرفی بی‌توجهی به انجام تکالیف توسط متریبی موجب بی‌تفاوتی او می‌گردد (کشاورز، ۱۳۸۷)

- سیستم یاددهی - یادگیری

آموزش و پرورش، نهادی است که بر رویکرد اخلاقی و فرهنگی جامعه تأثیر غیر قابل انکاری دارد. (بست، ۲۰۱۶). بنابر پژوهش‌های صورت گرفته در آموزه‌های دینی، مریبان بیشتر از روش‌های سنتی آموزشی نظیر سخنرانی و متکلم وحده بودن، استفاده می‌نمایند؛ در نتیجه، آموزه‌های دینی بیشتر به صورت حفظی و لفظی در آمده است. در صورتی که اصل بر این است ضت که مفاهیم دینی به صورت کاربردی، تحلیلی و باورمند به دانش‌آموزان، آموزش داده شود (کشاورز، ۱۳۸۷)

(۴) جامعه

- تربیت شهروند متدین

گرچه والدین به عنوان اولین عاملان تربیت، نقش مهمی در رشد موفقیت‌آمیز فرزندان دارند (هیومن و همکاران، ۲۰۱۷)؛ اما باید به این نکته توجه نمود که هدف تعلیم و تربیت فرزندان در راستای ابعاد گوناگون تربیت در جامعه است و موفقیت آن نیز به طور مستقیمی به توفیق جامعه در این راستا و فرهنگ حاکم بر آن، وابسته است (سعادت و همکاران، ۱۳۹۹). ورود اطلاعات و فناوری‌ای جدید به عرصه‌های گوناگون زندگی، نیازها و فرهنگ‌های جدیدی را به دنبال دارد. (میرعارفین، ۱۳۹۰). در عصر جدید و با پیشرفت تکنولوژی دنیا به سمت جهانی شدن^۱ و تبدیل به دهکده جهانی پیش می‌رود و اتفاقاً این موضوع هم با تربیت دینی، منافات ندارد. تربیت شهروند جهانی دینی از اندیشه‌های پیامبران الهی، نشأت گرفته است. اما نکته قابل توجه اینکه برای این منظور باید متناسب با فرهنگ جامعه، رفتار شود (بی‌هوا، ۲۰۱۳؛ مرزوقی و همکاران، ۱۳۹۷).

- برنامه‌ریزی

یکی از آسیب‌های تربیت دینی برنامه‌ریزی است؛ متخصصان امر تربیت دینی باید هم در دین تخصص داشته باشند و هم در امر برنامه‌ریزی درسی. باید توجه نمود همایش متخصصان دینی و برنامه‌ریزی درسی در کنار هم نمی‌تواند هدف را برآورده کند. باید تحصیل‌کرده‌هایی تربیت گردند که به طور تخصصی در رشته برنامه‌ریزی آموزشی در امر دینی، کسب دانش نموده باشند. موضوع بعدی در امر برنامه‌ریزی نیازسنجی درست است که باید به صورت حرفه‌ای صورت گیرد (کشاورز، ۱۳۸۷)

- محتوای کتب

در درجه اول، زبان کتب باید متناسب با سن نوجوانی باشد و زبان ثقیل، تنها موجب کسالت فراگیر می‌گردد. آموزش باید تدریجی باشد و بین محتویات کتب درسی گوناگون، تناسب وجود داشته باشد (کشاورز، ۱۳۸۷). نکته دیگر اینکه در تربیت دینی، هدف تأثیرگذاری بر قلب است و نه قوای ذهن. چنانکه در قرآن آیات ۸۸ و ۸۹ سوره شعراء به قلب سلیم، اشاره نموده است. البته بنا به اشاره علامه طباطبایی مقصود از قلب در قرآن آن چیزی است که ادراک و شعور را بدان نسبت می‌دهند (هادیان رسانی، ۱۳۹۶). برای تربیت دینی باید از عواطف آغاز نمود؛ زیرا نوجوان دارای عاطفه‌ای فعلیت یافته است. بعد از آن از طریق برهان‌های عقلانی می‌توان عواطف را تعدیل نمود و این در حالی است که در اغلب کتب درسی در آغاز، عقلانیت را سنگ بنای آموزش، قرار می‌دهند (رجبی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸). یکی از روش‌های مفید در انتقال مفاهیم دینی هنر است که در این زمینه، هنر تذهب می‌تواند سودمند واقع گردد (پایدارفرد و شفیع، ۱۳۹۸).

منابع

پاکدامن، ش؛ سیدموسوی، پ، قنبری، س (۱۳۸۹). کیفیت دل‌بستگی و مشکلات هیجانی- رفتاری در نوجوانان: بررسی نقش پدران. فصلنامه روانشناسی کاربردی، سال ۵، شماره ۱(۱۷)، صص ۸۵-۱۰۰.

¹ - globalization

- پایدارفرد، آ؛ شفیع، ف (۱۳۹۸). نش و جایگاه هنر تذهیب قرآنی در تربیت دینی کودکان و نوجوانان. فصلنامه تربیت اسلامی، سال ۱۴، شماره ۲۹، صص ۵۵-۳۱.
- تقوی، ن؛ آزادفلاح، پ؛ موتابی، ف؛ طلائی، ا (۱۳۹۳). تحلیل کیفی بهزیستی فاعلی از دیدگاه دختران نوجوان. فصلنامه روانشناسی تحولی روانشناسان ایرانی، سال ۱۱، شماره ۴۳، صص ۲۴۶-۲۲۹.
- خدابخش کولایی، آ؛ فلسفی نژاد، م؛ اشرفی اصفهانی، و (۱۳۹۸). اثربخشی برنامه آموزش گروهی مدیریت خشم و تأثیر آن بر پرخاشگری و اضطراب اجتماعی نوجوانان پسر مقیم در مراکز شبانه‌روزی بهزیستی: یک مطالعه آمیخته. نشریه روان‌پرستاری، دوره ۷، شماره ۴.
- داوودی، م (۱۳۹۸). نقد دلایل مخالفان ضرورت تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش رسمی. فصلنامه علمی تربیت اسلامی، سال ۴، شماره ۲۹، صص ۷۴-۵۷.
- رجبی‌زاده، م؛ دانشمند، ب؛ سلطانی، ا (۱۳۹۸). ارائه الگوی برنامه درسی تربیت دینی مبتنی بر یادگیری هیجانی-اجتماعی در دوره متوسطه از دیدگاه معلمان. نشریه علمی آموزشی و ارزشیابی، سال دوازدهم، شماره ۴۵، صص ۱۱۰-۸۵.
- رضائی، م؛ ملکی، ح؛ عباس‌پور، خسروی، م (۱۴۰۰). طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی تربیت دینی در دوره ابتدایی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال هجدهم، دوره دوم، شماره ۴۲ (پیاپی ۶۹)، صص ۴۹-۲۹.
- سعادت، ن؛ یوسفی، ز؛ گل‌پرور، م (۱۳۹۹). اثربخشی برنامه آموزشی نظام‌دار فرزندپروری کارآمد بر استرس والدگری، تنظیم هیجان و انعطاف‌پذیری شناختی مادران پسران نوجوان. فصلنامه روانشناسی کاربردی، دوره ۱۴، شماره ۲(۵۴)، صص ۱۰۰-۷۷.
- سفردوست، ا؛ بستانی خالص، ز؛ همایی راد، ع (۱۴۰۰). بررسی نیازهای سلامت پسران نوجوان شهر رشت و عوامل مرتبط با آن. مجله دانشگاه علوم پزشکی گیلان، دوره ۳۰، شماره ۱.
- سلحشوری، ا؛ خنکدار طارسی، م (۱۳۹۲). چالش‌ها و افق‌های نظریه پیچیدگی برای تربیت دینی. راهبرد فرهنگ، شماره ۲۴.
- سیدان، س؛ رحمانی، ع (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش حل مسأله بر تعارض والد-نوجوان و اعتیاد به اینترنت دانش‌آموزان نوجوان پسر. مجله دانشکده پزشکی مجله علوم پزشکی مشهد، سال ۶۱، صص ۲۴۶-۲۳۸.
- شرفی، م؛ شرفی، ز (۱۳۹۲). تحلیل و مقایسه نیازهای تربیت دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه در ابعاد شناختی، عاطفی و عملکردی. فصلنامه علمی-پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، سال چهارم، شماره ۴، صص ۱۴۰-۱۱۹.
- کشاورز، س (۱۳۸۷). شاخص‌ها و آسیب‌های تربیت دینی. دوفصلنامه تربیت اسلامی، سال ۳، شماره ۶، صص ۱۲۲-۹۳.
- مرزوقی، ر؛ جهانی، ج؛ شیخ‌الاسلامی، ر؛ دمقانی، ی (۱۳۹۸). بررسی میزان انطباق علمی آموخته‌های دانش‌آموزان در دوره وم متوسطه با الگوی پیشنهادی نظریه تربیت دینی. فصلنامه اندیشه‌های نوین تربیتی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه الزهراء (س)، دوره ۱۵، شماره ۳.
- میرشاه جعفری، س؛ کاویانی، ح (۱۳۹۵). مدل‌سازی گرایش دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان به تربیت دینی بر اساس نظریه آیزن و فیش‌باین. مجله پژوهش در دین و سلامت، دوره ۲، شماره ۴، صص ۳۴-۲۵.
- میرعارفین، ف (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی کتاب‌های دین و زندگی از منظر توجه به نیازهای دانش‌آموزان. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، سال ششم، شماره ۲۲، صص ۹۶-۵۹.
- هادیان رسانی، ا (۱۳۹۶). آسیب‌شناسی عوامل مؤثر بر تربیت دینی دختران. دوفصلنامه تخصصی پژوهش‌های علمی میان-رشته‌ای قرآن کریم، سال هشتم، شماره دوم، صص ۴۶-۲۹.
- Balocchini E, Chiamenti G, Lamborghini A (2013). Adolescents: Which risks for their life and health? *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*; 54(4):191-4.
- Best, R. (2016). New perspectives on young children's moral education: developing character through a virtue ethics approach. *International Journal of Children's Spirituality*, 1-4

- Feinberg, M. (2008). Classification as communication: Properties and design. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. Washington: University of Washington.
- Heerman, WJ., Taylor, J.L., Wallston, K.A., & Barkin, S.L (2017). Parenting Self-Efficacy, parent Depression and Healthy Childhood Behaviors in Low-income Minority Population: A Cross- Sectional Analysis *Mattern Child Health J* 21 (5).
- Kagesten A, Parekh J, Tunçalp O, Turke S, Blum RW (2014). Comprehensive adolescent health programs that include sexual and reproductive health services: A systematic review. *American Journal of Public Health*; 104(12):e23-36.
- Krautter U, Mory M, Mogler C, Schmaus M, Zimmermann S, Klemm K, Debus J, Oertel S (2009), Fatal Clostridium septum infection in a patient with non-Hodgkin's lymphoma undergoing multimodal oncologic therapy, *32(3):115-8*
- Leloux-Opmeer H, Kuiper CHZ, Swaab HT, Scholte EM (2017). Children referred to foster care, family-style group care, and residential care: (How) do they differ? *Child Youth Serv Rev.*;77:1-9.
- Mokdad AH, Forouzanfar MH, Daoud F (2013). Global burden of diseases, injuries, and risk factors for young people's health during 1990-2013: A systematic analysis for the global burden of disease study. *Lancet*. 2016; 387(10036):2383-401.
- Tsai MC, Chou YY, Lin SJ, Lin SH (2015). Factors associated with adolescents' perspectives on health needs and preference for health information sources in Taiwan. *Archives of Disease in Childhood.*; 98(1):9-15.